

İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi, www.cesd.az

Better Research, Better Policy, Better Reform

Xalid Mikayılov

İqtisadi Və Sosial İnkişaf Mərkəzinin eksperti

Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi: Müqayisəli Təhlil

© Center for Economic and Social Development (CESD)

Shirin Mirzeyev 76 "a"/33,

Baku, Az1002,

AZERBAIJAN

Phone; (99412) 5970691

(99412) 4975684

Fax (99412) 4975684

Email; cesd.az@gmail.com

info@cesd.az

URL; www.cesd.az

Mart, 2012

This paper was developed as a result of the “Core and Institutional Support” grant provided to CESD from the Open Society Institute’s Think Tank Fund

Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi: Müqayisəli Təhlil

Giriş

Azərbaycanın müstəqillik qazanması onun həm qonşu ölkələrlə, həm də, dünya ölkələri ilə iqtisadi, həmçinin xarici ticarət əlaqələrinin artmasına təkan verdi. Ən əsası isə, müstəqillikdən sonra Azərbaycan dünyada müstəqil iqtisadi və hüquqi subyekt kimi tanınmağa başladı. Lakin, ilk illərdə keçmişdə mövcud olmuş bir sıra əlaqələrin itirilməsi səbəbindən iqtisadiyyatın bütün sferalarında olduğu kimi, ticarət sahəsində də böhran prosesləri getməyə başladı. Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid də ölkə iqtisadiyyatına bir sıra çətinliklər yaratmağa başladı. Ən böyük çətinliklərdən biri isə, təkcə başqa ölkələrlə hansı məhsul və ya xidmət növünün ticarətini aparmaqla bağlı deyil, həm də nə istehsal etməklə bağlı idi. Bu istiqamətdə təkcə Azərbaycan deyil, bütün keçmiş Sovet ölkələri çətinliklərlə üzləşməli oldular. Çünki, ölkə iqtisadiyyatının birdən-birə bir iqtisadi sistemdən digərinə keçməsi heç də asan proses deyil. Buna nail olmaq üçün, iqtisadiyyatda bir çox islahatlar aparılmalı və onun strukturu müasirləşdirilməli idi. Digər tərəfdən yeni yaranmış iqtisadi sistem köhnə sistemdən miras qalmış iqtisadi subyektləri və qanunları qəbul etmirdi. Bunun da nəticəsində ölkədə istehsal səviyyəsi aşağı düşür, keçmiş iqtisadi sistemdən miras qalmış çoxlu zavod və fabriklər bağlanır, həmçinin böyük işsizlər ordusu meydana gəlməyə başlayırdı. Bütün bu proseslər isə, sonda təkcə ticarət dövriyyəsinə deyil, həm də makroiqtisadi sabitliyə mənfi təsir göstərirdi. Nəticədə, ölkədə yeni dövriyyəyə buraxılmış manatın məzənnəsi sürətlə ucuzlaşır və inflyasiya prosesi güclənirdi. Göründüyü kimi, belə bir şəraitdə, Azərbaycan iqtisadiyyatının qarşısında duran əsas məsələ ilk növbədə ölkə iqtisadiyyatında sabitlik yaratmaqla yanaşı həm də bir iqtisadi sistemdən digərinə adlamaqla keçid dövründən minimum itkilərlə çıxmaq idi. Bunun üçün isə, ölkə iqtisadiyyatının beynəlxalq əmək bölgüsündə öz yerini tutması çox vacib idi. Hazırda Almaniya, ABŞ, Yaponiya və s. kimi dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələri də demək olar ki, bu günkü iqtisadi güclərinə ilk növbədə beynəlxalq ticarətdə və əmək bölgüsündə hər hansı bir sahə üzrə ixtisaslaşmaqla nail olublar. Bu baxımdan yanaşdıqda isə, beynəlxalq ticarətin bir sıra üstünlükləri önə çıxmış olur. Onun əsas üstünlüklərdən biri daha az xərclə daha çox qazanc əldə etmək, ölkəyə valyuta daxilolmalarını artırmaq və rifah yaratmaqdan əlavə, həm də dünya miqyasında sabitliyə təminat verməsidir. Bu gün dünya iqtisadiyyatında bir-iki ölkəni çıxmaq şərtilə qapalı iqtisadiyyata malik olan ölkələr mövcud deyil. Digər tərəfdən, əgər hətta az sayda qapalı sistemə malik olan ölkələr mövcud olsa da belə, onların dünya iqtisadiyyatındakı payı və gücləri

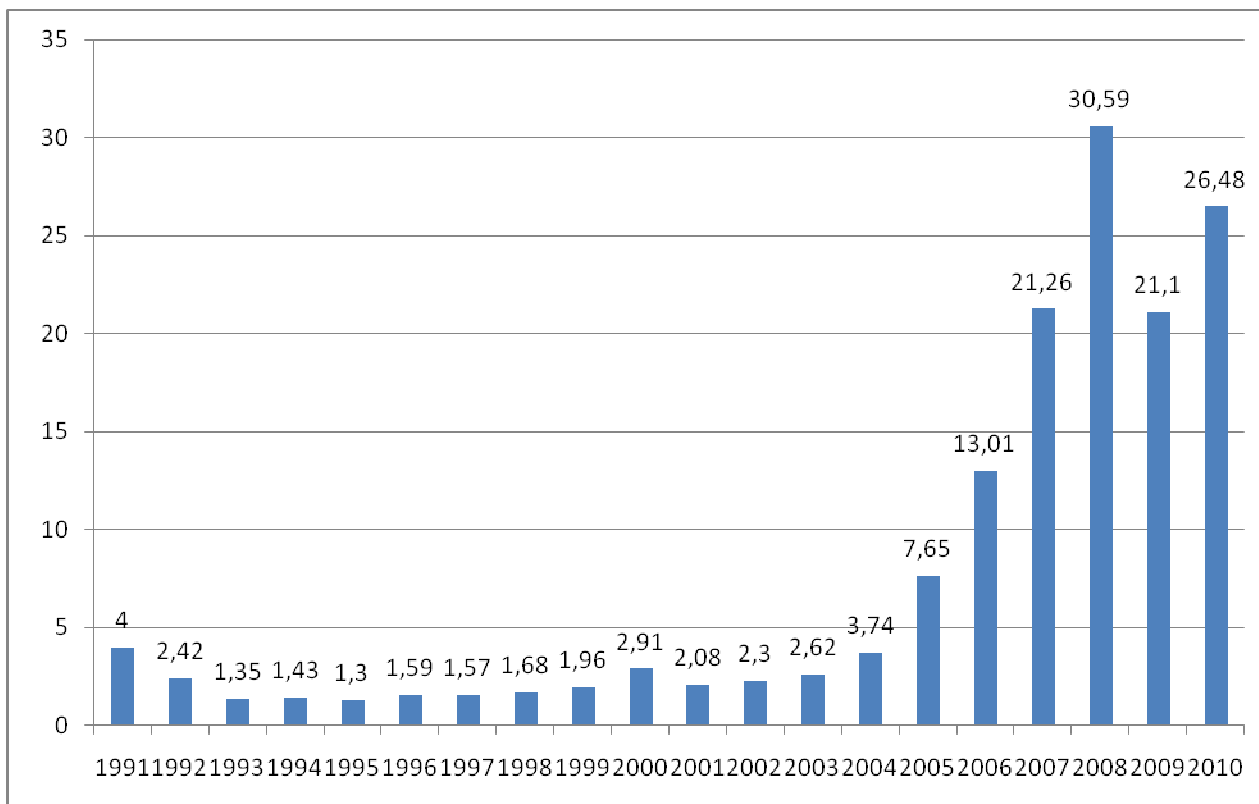
olduqca zəifdir. Tarix qapalı sistemlərin davamlı və sabit olmadığını artıq çoxdan sübut edib. Qapalı sistemə malik olan ölkələr nəinki beynəlxalq ticarətdə geri qalırlar, həmçinin öz iqtisadi potensiallarını da yetərinə reallaşdıra bilmirlər. Buna Cənubi və Şimali Koreya iqtisadiyyatlarını misal göstərmək olar.

Digər tərəfdən qapalı iqtisadi sistemlərin dayanıqsızlığı ölkənin bir iqtisadi sistemdən digərinə keçməsinə çətinləşdirir. Azərbaycan iqtisadiyyatının da 70 il ərzində Sovet iqtisadiyyatının tərkib hissəsi olması, onu qapalı vəziyyətə gətirmişdi. Hazırda isə rəsmi məlumatlara əsasən, 2011-ci ildə Azərbaycan dünyanın 160-dan çox ölkəsi ilə ticarət əlaqəsində olmuşdur. Bu isə, ölkə iqtisadiyyatının dünyaya açıqlığını göstərən amillərdən biridir. Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində bəzi zəif cəhətlər mövcuddur. İlk növbədə, bu dövriyyənin böyük bir hissəsini neft və neft mənşəli məhsullar təşkil edir. Digər tərəfdən isə, ixrac olunan neft məhsullarının da böyük bir qismi xammal şəklində ixrac olunur. Bu isə, Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq əmək bölgüsündə hələ də öz yerini tuta bilməməsi ilə bağlıdır. Bu həm də, uzunmüddətli dövrdə təkcə ölkənin xarici ticarəti üçün deyil, ümumilikdə Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün risklər yarada bilər. Bütün yuxarıda sadalanan problemlər ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunması üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Ölkənin dünya iqtisadiyyatında tutduğu yerə və oynadığı rola nəzər salmaq baxımından xarici ticarət dövriyyəsi böyük əhəmiyyət kəsb edən mövzulardan biridir. Bunu nəzərə alaraq, bu tədqiqatda Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində mövcud olan problemlər, onun həcmi, xarici ticarət dövriyyəsinin strukturu, Azərbaycanın xarici ticarət partnyorları, son dövrlərdə xarici ticarətin dinamikası və s məqamlara aydınlıq gətirməyə çalışmışıq.

Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi və onun strukturu

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, Azərbaycanın müstəqillik əldə etdiyi 1991-ci illə müqayisədə ticarət dövriyyəsinin həcmi 7 dəfə artıb. Belə ki, 1991-ci ildə ticarət dövriyyəsinin həcmi cəmi 4 milyard ABŞ dolları təşkil edib. Digər tərəfdən əgər müstəqiliyin ilk illərində Azərbaycanın əsas ticarət partnyorları Rusiya və digər MDB ölkələrindən ibarət idisə, sonrakı illərdə bu nisbət Avropa Birliyi ölkələrinin xeyrinə dəyişib. Azərbaycanın xarici ticarət partnyorlarının strukturu barədə sonradan daha ətraflı danışacağımız üçün gəlin birlikdə xarici ticarət dövriyyəsinin həcminə nəzər salaq.

Diagram 1. 1991-2010-cu illərdə Azərbaycanın ticarət dövriyyəsinin həcmi. (mlrd. ABŞ dolları ilə)

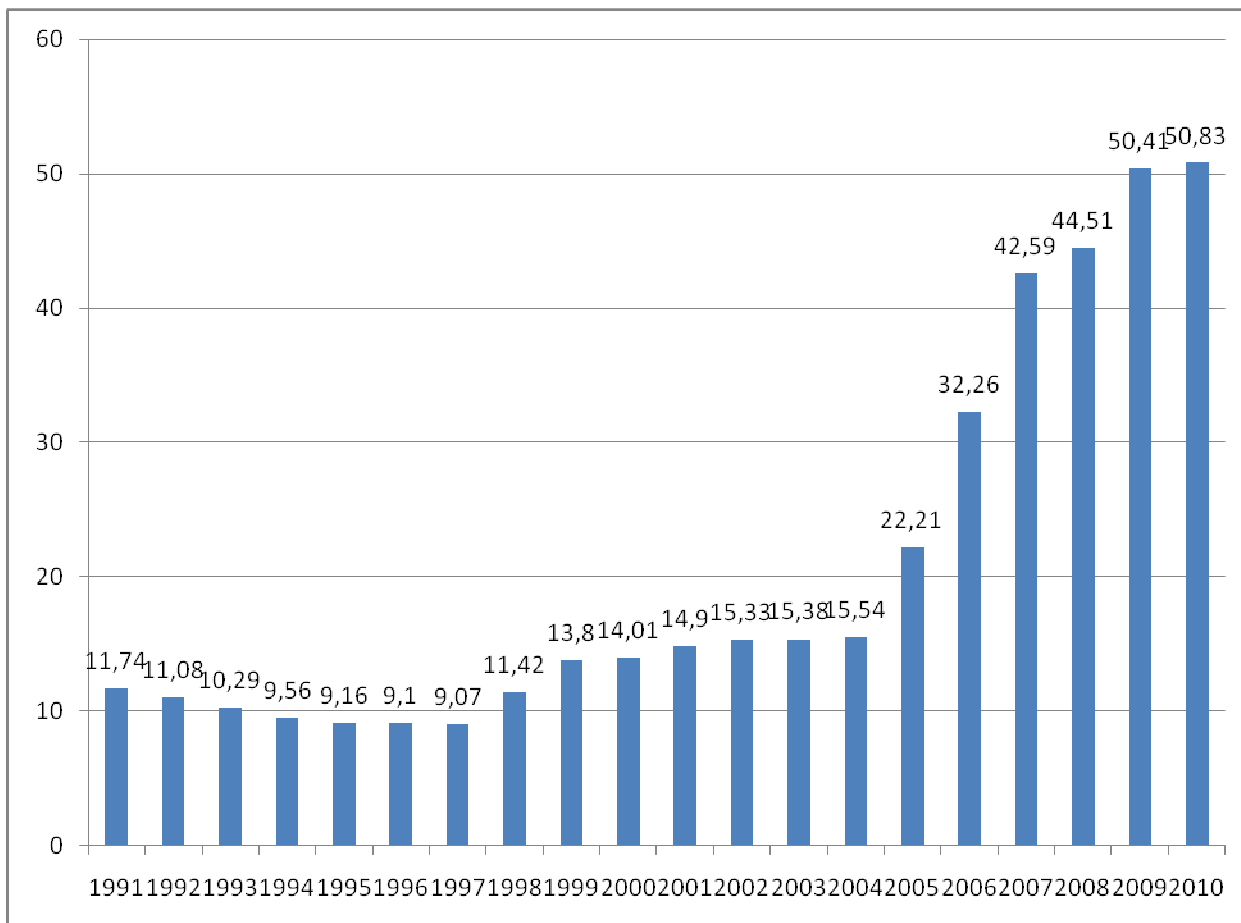

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011 və AR Mərkəzi Bankı, 2011

Diagramdan görüldüyü kimi, 1992-ci ildən başlayaraq, ticarət dövriyyəsinin həcmi kəskin şəkildə azalıb və yalnız 2003-cü ildə 1991-ci il səviyyəsindən 1,2 milyard ABŞ dolları çox olub. Artıq yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bunun əsas səbəbləri köhnə iqtisadi sistemin dağılması ilə mövcud iqtisadi əlaqələrin itirilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının ümumilikdə böhran vəziyyətində olması və Azərbaycanın əsas ixrac məhsulu olan neft ixracının azalması olub.

Belə ki, 1993-1995-ci illər ərzində ölkədə ümumi daxili məhsul orta hesabla 19% azalıb. Bu isə, yenicə müstəqillik qazanmış bir ölkə üçün iqtisadi fəalkət demək idi. Həmin illərdəki iqtisadi vəziyyəti əks etdirən digər bir göstərici isə sənaye sektorundakı tənəzüll idi. Belə ki, 80-ci illərlə müqayisədə sənaye istehsalının həcmi 1991-ci ildə 10%, 1992-ci ildə 37%, 1993-cü ildə isə 50%-ə qədər azalmışdı. Bütün bunlar isə, sözsüz ki, xarici ticarətə öz mənfi təsirini göstərməli idi. Sənayedəki azalmanın başlıca səbəblərindən biri onun əsasının təşkil edən neft hasilatının sürətlə aşağı düşməsi idi.

Diaqram 2. 1991-2010-cu illərdə Azərbaycanda neft hasilatı (milyon tonla)

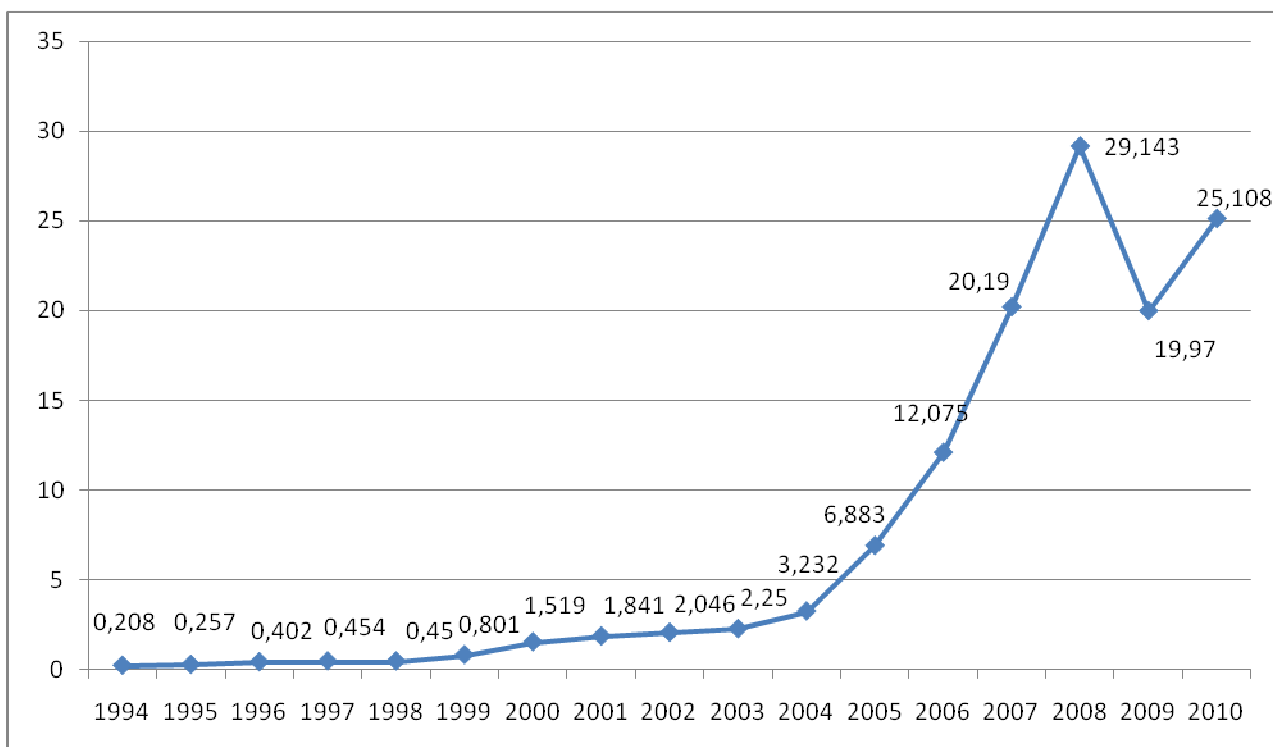
Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

Diaqramdan göründüyü kimi, 1991-ci illə müqayisədə 1992-ci ildə neft hasilatı 5,6%, 1993-cü ildə 12,3%, 1994-cü ildə isə 18,5% azalıb. Neft hasilatındakı azalma tendensiyası 1999-cu ilə kimi davam edib və yalnız həmin il 1991-ci il səviyyəsindən artıq olub. Digər tərəfdən Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olmasına baxmayaraq, həmin illərdə ölkədə mövcud olan makroiqtisadi vəziyyət xarici ticarət dövriyyəsinə də mənfi təsir göstərirdi. Bu ehtiyatların sərbəst şəkildə hasil edilməsi, həmçinin ixracı üçün ölkənin maliyyə imkanları yox idi. Əsrin müqaviləsi çərçivəsində hasil olunacaq neftin ixrac olunması üçün həm də infrastruktur mövcud deyildi. Diaqramdan da göründüyü kimi, ilk dəfə 2006-cı ildə neft hasilatı keçən illə müqayisədə 10 milyon tondan artıq olub. Həmin il neft hasilatının kəskin artması həm də, 4 iyun 2006-cı il

tarixdə Bakı-Tibilisi-Ceyhan boru xəttinin işə düşməsi və ilk neft partiyasının məhz həmin tarixdə Ceyhan limanına çatması ilə əlaqədar idi.

Gəlin illər üzrə neft ixracının dinamikasına birlikdə nəzər salaq.

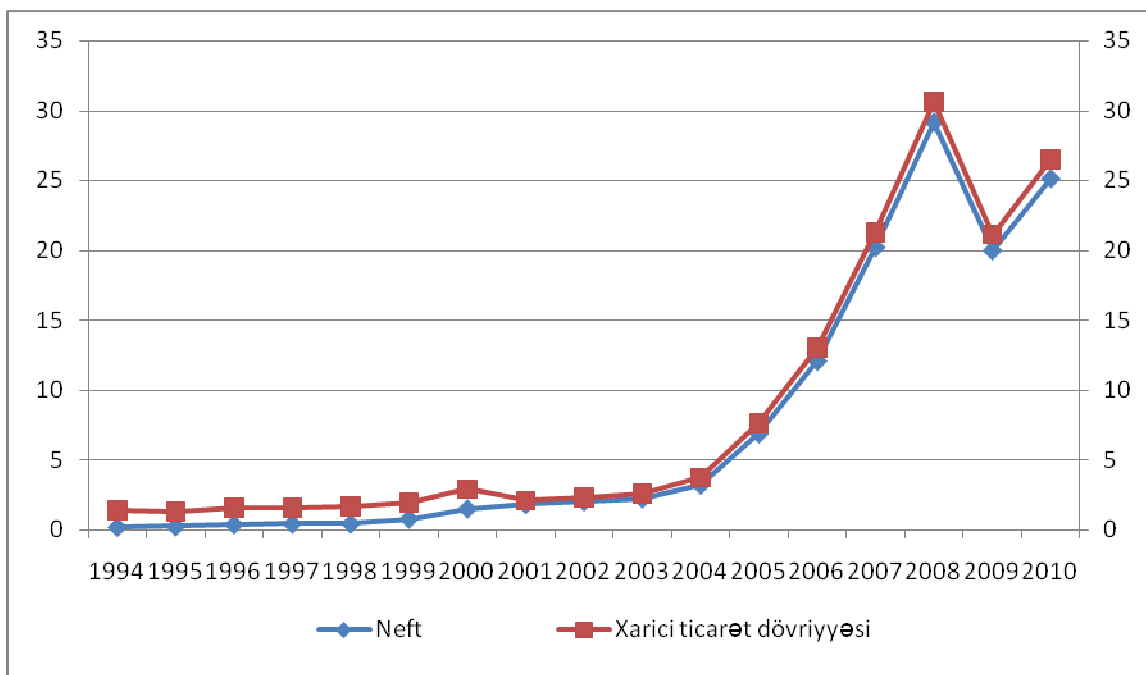
Diqram 3.1994-2010-cu illərdə neft ixracı (mlrd. ABŞ dolları ilə)

Mənbə: İMF-2011 World Economic Outlook, 2011

Diqramdan görüldüyü kimi, neft ixracının artım tempi bizim 1-ci Diqramdakı xarici ticarət dövriyyəsinin artım tempi ilə demək olar ki, üst-üstə düşür. Belə ki, xarici ticarət dövriyyəsinin həcmində artım əsasən 2003-cü ildən müşahidə olunmağa başlayıb ki, bu tendensiyanı neft ixracının dinamikasında da müşahidə etmək olar. Xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 1991-ci ildən sonra ilk dəfə, məhz 2005-ci ildə 1991-ci ildəki göstəricidən yüksək olub.

Diagram 4. 1994-2010-cu illərdə neft ixracı və xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası.(milyard ABŞ dolları ilə)

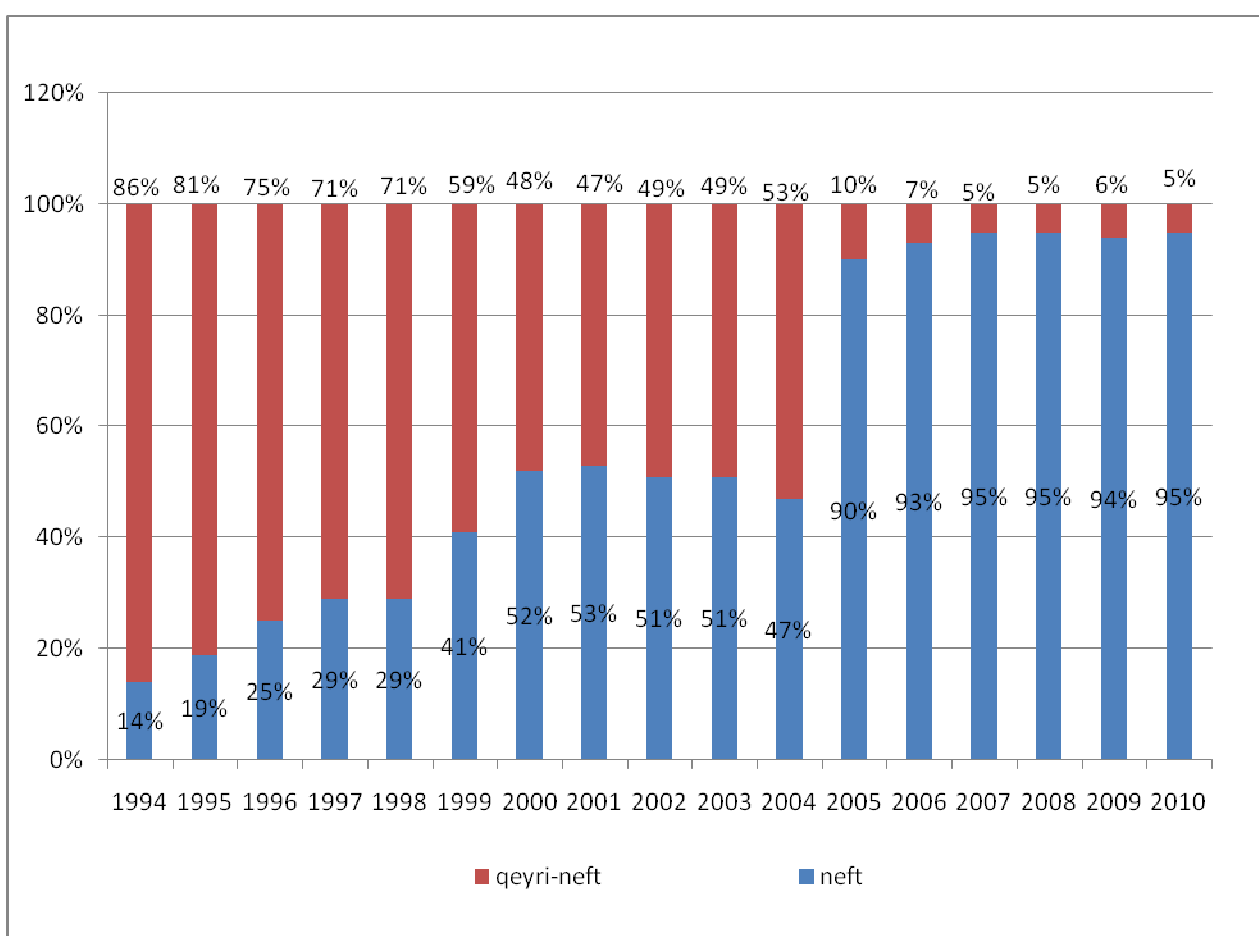
Mənbə: AR Mərkəzi Bankı və Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

Diagramdan görüldüyü kimi, neft ixracının müəyyən səviyyədə artımı xarici ticarət dövriyyəsinin artımına da eyni səviyyədə təsir göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, xarici ticarət dövriyyəsi ilə neft ixracı arasında pozitiv korrelyasiya əlaqəsi var. Yəni neft ixracı artdıqca xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi də artır. Bizim araşdırmada yalnız iki dəyişənin, yəni xarici ticarət dövriyyəsi ilə neft ixracının arasındakı korrelyasiya əlaqəsi tədqiq olunduğu üçün bu həm də sadə korrelyasiya əlaqəsidir. Bu o deməkdir ki, digər faktorların xarici ticarət dövriyyəsinə təsirləri nəzərə alınmayıb. Lakin, buna baxmayaraq bu iki dəyişən arasında korrelyasiya əlaqəsi yüksəkdir. Belə ki, araşdırmamızın nəticəsinə görə, onlar arasındakı korrelyasiya koeffisiyenti 0.99-dur.

Bunun haqqında aydın təsəvvür yaranması üçün gəlin neft və neft məhsullarının xarici ticarət dövriyyəsinəki payına nəzər salaq. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə qeydə alınmış ən yüksək xarici ticarət dövriyyəsi də, məhz 2008-ci ildə qeydə alınıb ki, diagramdan görüldüyü kimi, neft ixracının həcmi də həmin il pik həddə, yəni 29 milyard ABŞ dollarına çatıb. Bu isə 30,54 milyard

dollarlıq ümumi xarici ticarət dövriyyəsinin 94%-ni təşkil edib. Digər illərdə isə, neftin xarici ticarətdəki payı aşağıdakı diaqramdakı kimi olub .

Diaqram 5. 1994-2010-cu illərdə neftin xarici ticarət dövriyyəsidəki payı (faizlə)

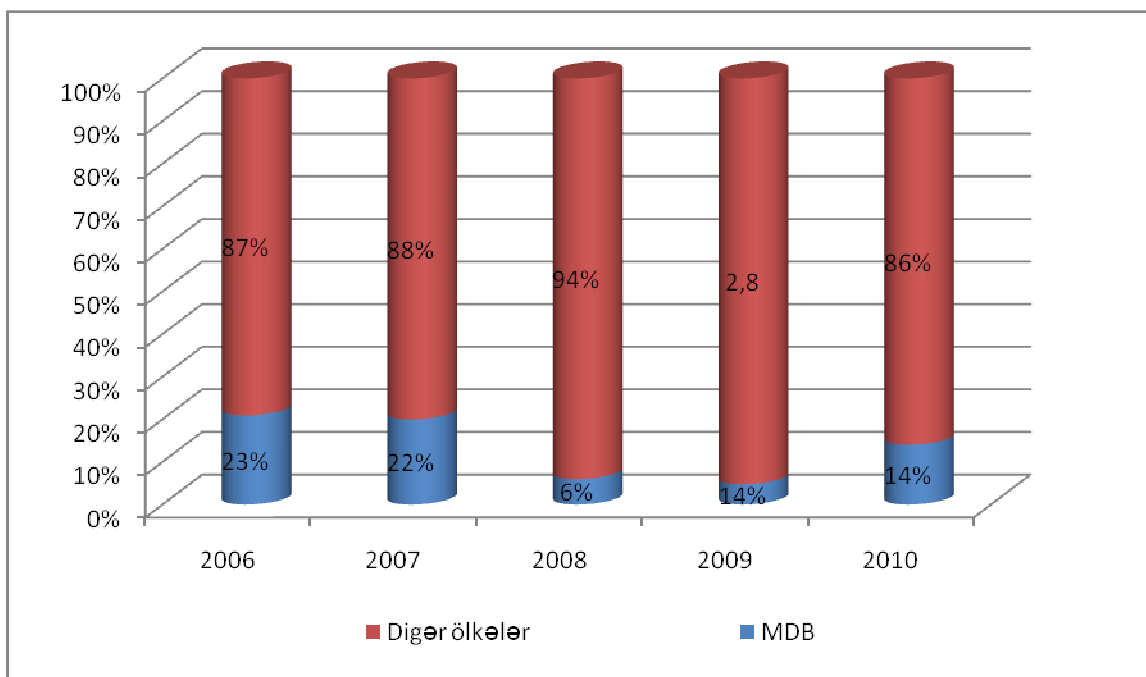
Mənbə: AR Mərkəzi Bankı, 2011

Diaqramdan görüldüyü kimi, xarici ticarətdə qeyri-neft sektorunun payı getdikcə azalır. Bu nisbət, ilk dəfə 2000-ci ildə neft sektorunun xeyrinə dəyişmişdir. Son 5 ildə isə qeyri-neft sektorunun xarici ticarət dövriyyəsidəki payı, təkrəqəmli ədədə qədər enmişdir. İlk məlumatlara əsasən isə, 2011-ci ildə qeyri-neft sektorunun xarici ticarət dövriyyəsidəki payı cəmi 4% təşkil etmişdir. Bu isə, ölkə iqtisadiyyatının tamamilə neft sektorundan asılı olması deməkdir.

Azərbaycanın xarici ticarət partnyorları

Müstəqillik illərində Azərbaycanın xarici ticarətinin strukturu dəyişikliyə uğradığı kimi, onun ticarət partnyorlarının da tərkibi dəyişib. Əgər, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanın əsas ticarət partnyorlarını MDB ölkələri təşkil edirdisə, hazırda bu nisbət Avropa Birliyi ölkələrinin xeyrinə dəyişib.

Diagram 6. 2006-2010-cu illərdə MDB ölkələrinin Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsindəki payı (faizlə)

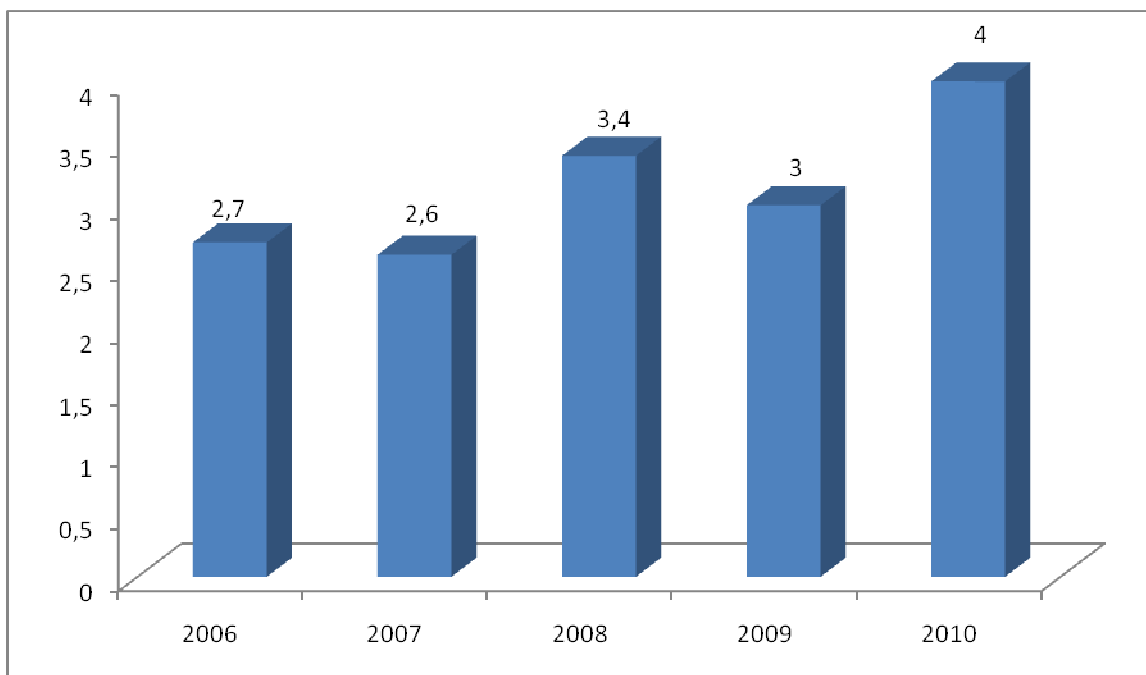

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

Diagramdan göründüyü kimi, son illərdə MDB ölkələrinin Azərbaycanın xarici ticarətindəki payı getdikcə azalır. Bu həm də, onunla bağlıdır ki, neft ixracı artdıqca ümumi xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi də artır ki, bu da həmin ölkələrin payının azalmasına səbəb olur. Çünki, Azərbaycan nefti əsasən Avropa bazarına ixrac olunur.

MDB ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi ildən-ilə artsada bu onun ümumi ticarət dövriyyəsindəki payının azalmasına ciddi təsir edə bilmir.

Diaqram 7. 2006-2010-cu illərdə Azərbaycanla MDB ölkələri arasındakı xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi. (milyard ABŞ dolları ilə)

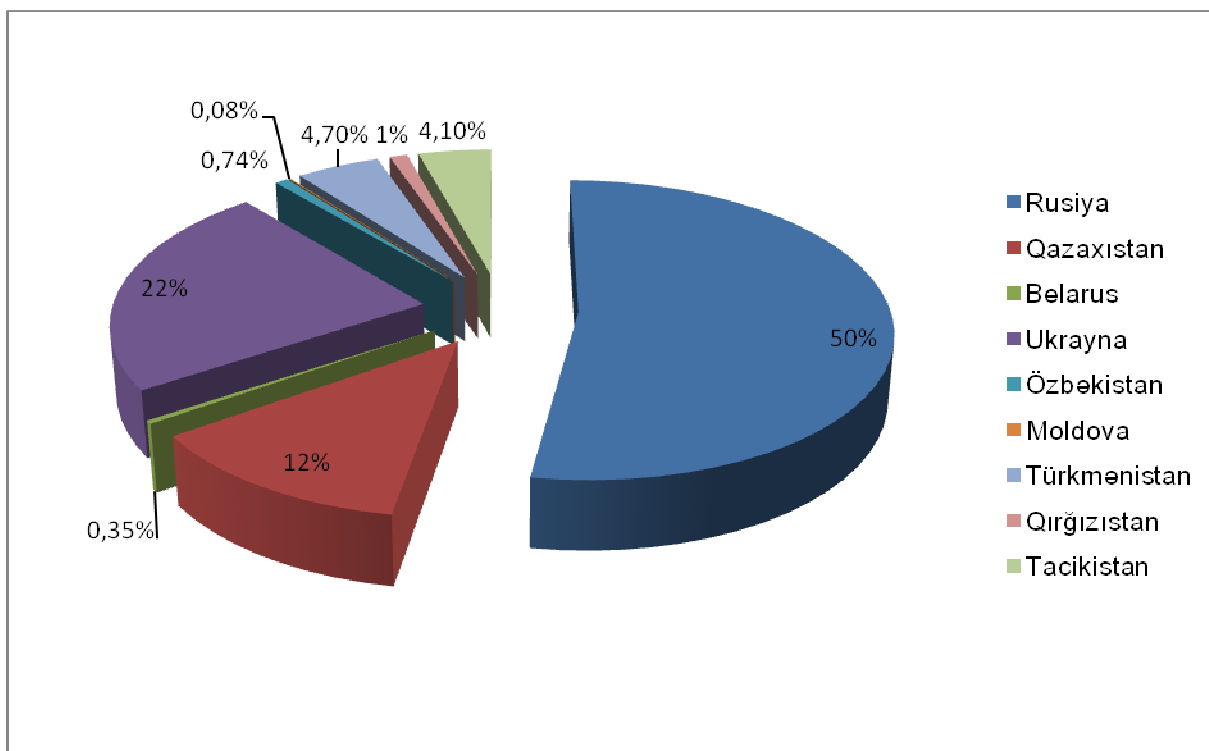

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

Diaqramdan görüldüyü kimi, 2006-ci illə müqayisədə 2010-cu ildə MDB ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi, 1,5 dəfə və ya 1 milyard 341 milyon ABŞ dolları artıb. Lakin, bu ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmində MDB ölkələrinin payının azalmasının qarşısını ala bilməyib.

MDB ölkələri arasında Azərbaycanla ən çox ticarət dövriyyəsinə malik olan ölkə Rusiya Federasiyasıdır. Bu ölkənin Azərbaycanın ticarət dövriyyəsindəki payı 50%-dir. Digər MDB ölkələri ilə müqayisədə Rusiyanın daha böyük üstünlüyə malik olmasının səbəbi bu ölkənin Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları üçün böyük bazara sahib olmasıdır. Azərbaycanla Rusiya arasında keçmişdə mövcud olmuş iqtisadi-ticarəti əlaqələr də bu dövriyyənin artmasında başlıca rol oynayır. Həmçinin Rusiyada yaşayan 2 milyona yaxın Azərbaycan vətəndaşında bu dövriyyənin artmasına müsbət təsirləri var. Bu baxımdan, Rusiya Azərbaycan üçün əhəmiyyətli iqtisadi məkandır.

Diaqram 8. 2006-2010-cu illərdə Rusiyanın və digər MDB üzvü ölkələrin Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsindəki payı (faizlə)

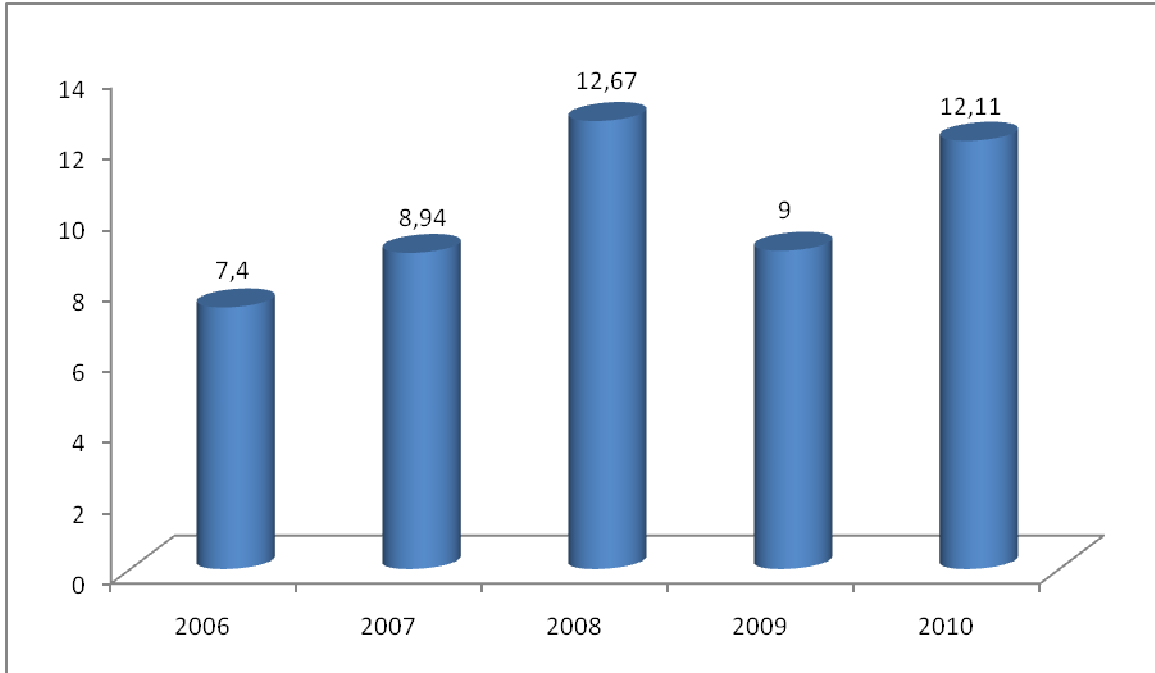
Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

Diaqramdan görüldüyü kimi, Azərbaycanın MDB ölkələri ilə olan ticarət dövriyyəsinin yarıy qədəri Rusiya Federasiyasının payına düşür. Bütün bunlara həm də, Rusiyanın MDB məkanında ən böyük iqtisadi güc olması da təsir edir. Təsadüfi deyil ki, Rusiya təkcə Azərbaycanın deyil, digər MDB üzvü olan ölkələrin ticarət dövriyyəsində də əhəmiyyətli xüsusi çəkiyə malikdir. Bu ölkənin ərazi və əhali baxımından dünyadakı böyük ölkələrdən biri olması onu bir bazar və iqtisadi məkan kimi cəlbedici edir.

Lakin, son dövrlərdə xüsusilə Azərbaycanın neft sektoruna xarici neft şirkətlərinin iri həcmli investisiyalarından sonra Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində Avropa Birliyi ölkələrinin xüsusi çəkisi artmağa başlayıb. Bu tendensiya Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin işə düşməsindən sonra xüsusilə artmağa başlayıb. Hazırda Azərbaycanın ən böyük ticarət partnyorları arasında Avropanın və dünyanın önəmli ölkələrindən biri olan İtaliya da mövcuddur. Ümumiyyətlə son

illərdə Azərbaycanla Avropa Birliyi ölkələri arasında xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 2 dəfəyə kimi artıb.

Diaqram 9. 2006-2010-cu illərdə Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə xarici ticarət dövriyyəsi (milyard avro ilə)

Mənbə: DG trade Statistics, 2011

Diaqramdan görüldüyü kimi, Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında ticarət dövriyyəsi 2006-cı illə müqayisədə 4,7 milyard avro və ya 63% artıb. Lakin, Avropa Birliyi ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 2009-cu ildə azalıb. Buna səbəb ticarət dövriyyəsinin əsas hissəsini neft və neft məhsulları təşkil etməsidir.

Diagramm 10. 2010-cu ildə Azərbaycan və Avropa Birliyi arasındakı ticarət dövriyyəsinin strukturu, (faizlə)

Mənbə: DG trade Statistics,2011

Diagramdan da göründüyü kimi, Azərbaycanla Avropa Birliyi ölkələri arasında ticarət dövriyyəsinin əsas hissəsini minerallar, yəni neft məhsulları təşkil edir. Qeyri-neft məhsullarının payının az olması həm də, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda istehsal olunan məhsulların AB standartlarına uyğun gəlməməsi ilə bağlıdır. Bu isə, ölkənin ixrac potensialına mənfi təsir göstərir. Digər tərəfdən, Azərbaycanın ÜTT-na üzv olmaması da Avropa bazarına çıxışını əngəlləyir. ÜTT-yə üzvlük Azərbaycana təkcə 500 milyonluq Avropa bazarına çıxış deməkdir. Həmçinin, nəzərə alsaq ki, dünya ticarətinin 95%-dən çoxu bu təşkilatın payına düşür o zaman Azərbaycanın bu təşkilata üzvlüyü demək olar ki, dünya bazarına çıxış imkanı deməkdir. Digər tərəfdən, artıq bir çox keçmiş post sovet ölkələri çoxdan ÜTT üzvüdür. Bu isə, o deməkdir ki, Azərbaycan üzvlükdə gecikərsə bu

həm də MDB ölkələri ilə olan xarici ticarət dövriyyəsinin həcminə mənfi təsir edə bilər. Çünki, ÜTT-yə üzvlükdən sonra bu ölkələr üzv olmayan ölkələrə qarşı təşkilatın qoyduğu yeni standartlardan çıxış edə bilərlər ki, bundan isə ən çox Azərbaycanın qeyri-neft sektoru təsirlənə bilər. Bu baxımdan ÜTT-yə üzvlük prosesinin sürətləndirilməsinə ciddi ehtiyac var. Digər tərəfdən, Azərbaycan ÜTT-yə üzvlük prosesinə indidən hazır olmalıdır. Çünki, bu təşkilata daxil olan zaman rəqabətə davamlı məhsulların istehsalı çox vacibdir. Bu baxımdan qeyri-neft sektorunun prespektivli və rəqabətə davamlı sahələrinin üzə çıxarılması və ilkin mərhələdə onlara dəstək verilməsi çox vacibdir.

Nəticə

Son dövrlər Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin artımı davamlı xarakter alsa da, bu artımın əsas hissəsini neft və neft məhsulları təşkil etməsi gələcəkdə tükənən resurs olan neftin azalacağı təqdirdə ölkə üçün iqtisadi risklər yarada bilər. Ən başlıca risklərdən biri isə, ölkəyə valyuta axınının dayanması ilə manatın məzənnəsinin aşağı düşməsi, inflyasiya prosesinin sürətlənməsi və ümumilikdə makroiqtisadi sabitliyin pozulması ola bilər. Bu baxımdan, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına daha müvəffəqiyyətli və sabit inteqrasiyası və dünyada bir brend kimi tanınması üçün onun xarici ticarət dövriyyəsinin həcmının artması ilə yanaşı, həm də rəqabətə davamlı məhsulların istehsalının genişlənməsi ilə xarici ticarət dövriyyəsinin strukturunun diversifikasiya olunması olduqca vacibdir. Xarici ticarətin diversifikasiya olunması ölkənin bir iqtisadi inkişaf mərhələsindən digərinə keçməsi, yəni xammal ixrac edən ölkədən sənayeləşmiş ölkəyə çevrilməsi üçün də vacibdir. Bu proses ləngiyərsə, gələcəkdə onun fəsadlarını aradan qaldırmaq olduqca çətin olacaq. Bu baxımdan, artıq indidən qeyri-neft sektorunun inkişafı və tədricən iqtisadiyyatın bütün sferalarında neft sektorunu əvəz etməsi lazımdır. Bunun üçün isə, inhisarçılığa və korrupsiyaya qarşı mübarizə gücləndirilməli, biznes mühiti yaxşılaşdırılmalı və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı dəstəklənməlidir. Qeyri-neft sektorunun tərkibində, xüsusilə kənd təsərrüfatının payının artırılması vacibdir. Bunun üçün, isə kənd təsərrüfatı sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi ilə əmək məhsuldarlığının artırılması lazımdır. Digər tərəfdən, bu sahədə yaxşı təcrübəyə malik olan ölkələrlə sıx əməkdaşlıq etmək, həmçinin bu ölkələrdə mövcud olan modellərdən Azərbaycan reallığına daha yaxın olanını seçib onu ölkədə tətbiq etmək olduqca vacibdir. Çünki, kənd təsərrüfatı məhsulları arasında elə məhsullar var ki, Azərbaycan bu məhsullar üzrə həm də, dünya bazarında müqayisəli üstünlüyə malikdir. Bu isə o deməkdir ki, bu məhsullar rəqabətə davamlıdır, sadəcə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə onların istehsalını artırmaq lazımdır.

Azərbaycanda xidmət sektorunun da liberallaşdırılması və bu sektora xarici sərmayənin cəlbi ilə yeni texnologiyaların gətirilməsi və məhsuldarlığın artırılmasına ciddi ehtiyac var. Xüsusilə, bank və maliyyə sektorlarında yeni məhsulların tətbiqi həm bu sektorların özünün maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasına, həm də onların təqdim etdiyi məhsullar vasitəsilə kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə mənbələrinin genişlənməsinə səbəb ola bilər. Bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların çoxu yalnız ənənəvi xidmətlər göstərir ki bu da sahibkarların maliyyə mənbələrinə çıxışını azaldır. Məsələn, bank sektorunda beynəlxalq bank praktikasında mövcud olan və ixracı dəstəkləyən xidmət və məhsulların təklifi olduqca azdır. Bu isə, sonda sahibkarların ixrac potensialının azalmasına gətirib çıxarır.

Sonda onu qeyd etmək istədim ki, bazar iqtisadiyyatının hər hansı bir infrastrukturunun zəif inkişafı ümumilikdə bütün iqtisadi sistemin axsamasına səbəb olur ki, bu da sonda ölkə iqtisadiyyatının zəifləməsinə və ya geri qalmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan, xarici ticarət dövriyyəsinin artırılması və onun strukturunun diversifikasiya olunması, həm də ümumilikdə ölkə miqyasında iqtisadi islahatların daha sürətli aparılmasını zəruri edir.

İstifadə edilən Ədəbiyyat Siyahısı

- 1. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları**
- 2. AR Mərkəzi bankının tədiyyə balansı ilə bağlı məlumatları**
- 3. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin xarici ticarətlə bağlı məlumatları**
- 4. İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzinin Hesabatları**
- 5. DG trade statistics-in məlumatları**
- 6. “Elementary Econometrics” M.S.Mukras**